

БОЈАН ЈОВАНОВИЋ

СВЕТЛОСТ СВЕТОСАВЉА

Иако се Савиндан календарски обележава 27. јануара, односно 14. јануара по старом јулијанском календару, правила празновања налажу да његово прослављање почне у вече 26. јануара, када по светом одређењу почиње нови дан. То правило проистиче из одређења почетка сваког дана током божјег стварања света, онда када је све и почело, како се вели у *Књизи њосџања*, када „би вече и би јутро дан први”, и када је светлост Бог назвао дан, а таму назвао ноћ.¹ Овај вечерњи тренутак је утолико значајнији, јер њиме почиње и обележавање два века од оснивања Матице српске, најстарије културне, књижевне и научне институције српског народа.² Основана са циљем да издавање часописа и српских књига допринесе националном просвећивању и идентитетском самопотврђивању, Матица је сачувала памћење српске културне и духовне самобитности и значајно утицала на формирање свести о Српском Војводству, односно Војводству Србија, као решењу српског националног питања, које је након одлука Мајске скупштине 1848. године са захтевима за националну и политичку равноправност Срба учинило основаном тежњу потоњих генерација да у повољном историјском тренутку, након Великог рата, Војводину прикључе Србији. Након овог чина, Срби су кренули у неизвесну авантуру

¹ „Књига постања”, Прва Мојсијева 1, 5, *Светио њисмо Сџароџа и Новоџа завјејџа*, Британско и инострано библијско друштво, Београд 1992.

² У Пешти је, тог 16. фебруара, оснивање Матице мотивисано преузимањем две године раније покренутог *Сербскоџ лејџојиса*, потоњег *Лејџојиса Матице српске*, у Новом Саду, коме је запретило гашење. Штампан са назнаком за следећу 1825. годину, потом преименован, *Лејџојис Матице српске* је најстарији часопис на свету који излази континуирано до данас, а Матица српска је најстарија матица на свету. Од пресељења Матице у Нови Сад 1864. године, овај град је познат и под називом Српска Атина.

стварања заједничке државе са Хрватима и Словенцима. Историја је потом показала колико је била смислена та авантура у којој је заједничка држава за Србе била циљ, а за Словенце и Хрвате само средство да дођу до својих самосталних националних држава.

На путу којим су тада кренули, Срби су подлегли искушењима странпутица, југословенства и комунизма, због којих су, по цену огромних жртава, изгубили готово читав прошли век у настојању да остваре нереалне националне и државне циљеве. Посебно поглавље странпутичарења представља комунистичко антисрпско аутономашко настојање на одвајању Војводине од Србије, стварање од Срба у Војводини војвођанске нације, преименовање српског у тзв. војвођански језик и негирање српског идентитета Светом Сави. На овом таласу и посткомунистичко антисрпско деловање појединих Срба добија, примерено овом времену, аутонихилистичко обележје.

Корени и узроци актуелног незавидног стања културе и духа српске нације су дубоки, а о њима је критички својевремено проговорио владика Николај Велимировић, потоњи светитељ Српске православне цркве. У својој поеми „Небеска литургија”, Свети Сава, иако пун хвале за свој народ, није затварао очи пред грешкама и греховима Срба, због којих очајава и плаче пред Исусом Христом. У овој надахнутој песми највећи српски светитељ указује на последице подлегања највећим искушењима, јер су се Срби променили и постали другачији, а негативне последице њиховог удаљавања од Бога се исказују упечатљивим речима: „Нису Срби кано што су били. / Лошији су него пред Косовом, / На зло су се свако измјенили...”³ Ово очајавање Светога Саве над духовним стањем свог народа завршава се стиховима: „Вјечност ми је кратка за плакање, / Волио бих и у паклу бити, / Само Срби да се Богу врате...”⁴

Уколико је овако било пре готово једног века, када је написана ова поема, данас је стање још незавидније и теже и као показатељ удаљавања од добра, оличеног Богом, указује да је повратак њему пут изласка из дугогодишње кризе и превазилажења невоља. Када са становишта актуелног стања сагледамо његове узроке, онда увиђамо да смо као народ у прошлости покушавали да се потврдимо на различите начине и ишли различитим путевима. Странпутично одређење тог историјског лутања дефинисано је позицијом на коју смо враћени и са које сада промишљамо свој пут у будућност. Идући странпутицама удаљавали смо се од могућности адекватног самопотврђивања и у покушајима стварања свог идентитета заборављали да само правим путем можемо остварити себе.

³ Св. Владика Николај, *Небеска литургија*, Манастир Св. Николе, 2003.

⁴ Исто.

Превентива од понављања историјских грешака је у правилној оријентацији у садашњости у којој пут ка будућности можемо учинити извеснијим уколико свест о томе ко смо и одакле долазимо буде одредница одговорности наших поступака. Питање идентитета подразумева свест о националним културним вредностима као основи колективног самопотврђивања и потребе да будемо оно што јесмо. Бити оно што јесмо као идентитетски императив, познат још из староиндијског учења као „tat vam asi” – буди оно што јеси, означава остварење и развијање датих креативних потенцијала у циљу потврђивања своје самобитности. Да бисмо одговорили тој потреби неопходно је најпре адекватно вредновати сопствену културну традицију. Једна од тих несумњивих вредности је и дело које нам је оставио наш највећи светитељ и просветитељ, а које као најсветију традицију означавамо као светосавље. Када говоримо о том наслеђу треба да имамо у виду његове дубоке корене везане најпре за личност Светога Саве, потом за његово дело и коначно за значај које је оно имало и има за културу, духовност и идентитет српског народа. Зато је излаз из кризе која већ дуго обележава наше постојање – упућивање ка вредностима светосавља које потичу најпре од саме личности Светога Саве, који је доброту оплеменио умношћу и за живота постао оличење љубави, поштења и части.

Пут индивидуације

Иако, сходно познатој пословици да „без невоље нема богомоље”, људи најчешће под присилом животних неприлика постају религиозни, Растко Немањић, најмлађи, трећи син великог жупана Стефана Немање и његове супруге Ане, слободно се определио за религијски живот. Примео је од Исуса не само његове јасне и чисте речи које указују на значај правог пута већ га је његово учење подстакло да крене тим путем и истраје на њему у свом процесу индивидуације и обожења.⁵ Зато је из потребе за непосредним религијским искуством и приближавањем Богу и одлучио да се замонаши.

Учинио је то слободно и без присиле животних невоља, одричући се благодети световног живота у владарској породици. У одлуци да напусти дотадашњи и започне нови живот исказан је његов однос према себи и према улози принца обласног владара коју је,

⁵ K. G. Jung, „Individuacija”, *O psihologiji nesvesnog*, Odabrana dela, knjiga druga, Matica srpska, Novi Sad 1977, 189–262; M. L. von Franz, „Proces individuacije”, у: Carl G. Jung, *Čovjek i njegovi simboli*, Mladost, Zagreb 1973, 161; Владета Јеротић, *Индивидуација и (или) обожење*, Ars libri – Беседа, Београд – Бања Лука, 2000.

према животном сценарију који су родитељи припремили за њега, требало да прихвати и да одигра.⁶ Међутим, управо у тренутку када је тај сценарио требало да почне да се остварује, јер је 1191. године од оца добио на управу Захумље, Растко је већ следеће године постао креатор сопственог животног пута. Од улоге која му је била намењена био је значајнији богопозив на који је спремно одговорио. Знајући да се неће благонаклоно гледати на његову одлуку, он кришом бежи на Свету Гору, одлази у руски манастир Светог Пантелејмона и успева да завара потеру која га је тада сустигла. Из овог убрзо прелази у манастир Ватопед, у којем проводи неколико наредних година.

У Србији је његов отац Стеван Немања 1196. године уступио власт средњем сину Стефану, повукао се у монаштво, и под именом Симеон већ наредне године придружио се Сави на Светој Гори. Захваљујући Савином дипломатском умећу, отац и син су успели да добију царско одобрење да обнове Хиландар, чији су постали оснивачи и ктитори и који је од тада постао српски манастир.

Одговоривши на богопозив монашењем, Растко Немањић је одлучио да као монах Сава доследно следи Христов пут као једини начин потврђивања себе и постајања оним што јесте. Уверен у исправност тог пута и истинитост Христових речи, кренуо је њиме. Прихватио је тај пут као изазов за остварење божанског принципа добра и љубави, који је подразумевао и деонице искушења о којима говори и Исусово искуство. Важно је имати у виду да се пре него што је изговорио речи о себи као путу, истини и животу и да нико не долази његовом оцу другачије осим кроз њега,⁷ Исус самовољним одласком у пустињу изложио искушењима. Иако логосно божански одређен, он се као богочовек суочио са искушењима пожуде, охолости и похлепе. Не подлежући примамљивом сластољубљу, славољубљу и властољубљу, потврдио је етичку кохерентност своје личности да би оно што ће да чини било усаглашено са његовим унутрашњим бићем.⁸ Неупитан је, дакле, божански аспект

⁶ Подаци за Савин животопис потичу из следећих извора: Свети Сава, „Житије Светога Симеона Немање”, *Сабрани списи*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1986, 97–119; Доментијан, „Живот Светога Саве”, *Српска књижевност I*, Српска књижевност у сто књига, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1970, 118–309; Теодосије, „Житије Светога Саве”, *Житија*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1988, 101–261.

⁷ „Ја сам пут и истина и живот, нико не долази к оцу осим кроз мене”. – „Свето Јеванђеље по Јовану”: 14, 5–6, *Нови завети Господара нашег Исуса Христа*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1984.

⁸ О важности те усаглашености указује и Исусов критички однос према дволичности фарисеја, које је окарактерисао као окречене гробове. Споља манифестно углађене, а у души пуне негативитета од својих грехова, због којих,

Христове богочовечанске личности, али је искушењима управо он изложио себе, оно људско у себи, као подршку и охрабрење људима да им у идентичним околностима могу одолети.

Прави одговор

Сагледавајући Христово искуство као неупитни образац, показује се да је логосну датост у божјем очовечењу, попут принципа божанског добра, потребно и потврдити као антрополошку задатост у процесу човековог обожења. Међутим, остварење тог циља је неизвесан процес јер појединци и колективи уместо уског јединог пута који води ка божанском потврђивању бирају широк пут који их одвлачи странпутицама за које верују у самообмани да је то њихов прави пут. Утемељење хришћанских вредности зависно је од односа према Христовом учењу, његовој етици и потврђивању оних вредносних потенцијала које човек доноси на свет. За њихово остварење потребан је прави одговор на изазове које поставља хришћанство и потврђивања себе као оног који јесте на једином правом путу своје индивидуације који води приближавању Богу. На том путу појединац је изложен искушењима, а многи који им подлегну кретање странпутицом сматрају својим путем.

Сава је у Исусу пронашао пут којим треба да иде и дође до циља неостваривог без његове помоћи. Велики духовни и морални захтеви хришћанства као највиши људски циљеви постали су остварљиви успостављањем искреног савеза са Богом.⁹ Посветивши се у потпуности монашком и духовном животу да је својим аскетизмом, постом и молитвеном исихастичком праксом остварио највећи подвиг и мистичким искуством досегао највише духовне вредности, Сава је склопио тај савез, чијих се начела доследно придржавао. Из тог савеза проистиче права вера,¹⁰ на којој су једино

не осећајући брвно у свом, лако виде трун у туђем оку. – „Свето Јеванђеље по Матеју”, 23, 27; 7, 3–4. *Нови завјет Госиода нашег Исуса Христиа*, Свети архиепископски синод Српске православне цркве, Београд 1984.

⁹ Савез је кључни појам и основна порука *Библије*, повезана с грчком речи *diatheke*. Међутим, ова грчка реч је најпре неадекватно и погрешно преведена латинском речју *testamentum*, у значењу завета, што је имало за последицу да су у преводу на српски њоме означени и делови *Библије* као *Стари* и *Нови завјет*. О томе: Веселин Чајкановић, *Студије из религије и фолклора: 1910–1924*, Сабрана дела из српске религије и митологије, приредио Војислав Ђурић, књ. 1, Српска књижевна задруга – Београдски издавачко-графички завод – Просвета – Партизан М. А. М., Београд 1994, 155.

¹⁰ Након добијања црквене аутокефалности 1219. године, одржан је у Жичи општи државно-црквени сабор, на којем је Сава уприличио беседу о правој вери у закон божји и јеванђеље Христово. Изнета верска правила постала су законска обавеза за краља, властелу и епископе, а свако одступање од тих правила, попут богумилског, сматрано је јеретичким. Изворни текст те беседе не постоји, али

и могли исправно да се заснују његова етичност и просветитељски програм. Права вера водила га је правим путем којим су ишли само они који су и били вођени таквим својим веровањем. Одређење православља као праве вере постаће битан чинилац националног идентитета Срба током наредних векова. Чувајући и градећи свест о себи као православним верницима, Срби су променом вере губили и свој национални идентитет. Њихов прелаз у римокатоличку веру, у ислам или прихватање комунистичког атеизма имало је за последицу национално самоотуђење које се исказивало њиховим претварањем у Хрвате, Муслимане (Бошњаке), Југословене, Црногорце, који су своје ново национално самопотврђивање доказивали радикалним непријатељством према својој некадашњој етничкој браћи.

Манастирски амбијент био је адекватан за Савин психички развој и његово духовно усавршавање. За разлику од изазова који подстичу човека да се креативно потврди, искушења провоцирају негативни аспект његове личности да им подлегне. Док изазови мотивишу божанско у њему, искушења су упућена његовој тамној страни, његовој сенци. На том путу индивидуације и обожења монах Сава је и сам, попут Исуса у пустињи, био изложен искушењима. Њему се тада не обраћа Сатана, који је као божји супарник кушао Исуса обећањима и чинио све да им он као Божји син подлегне, већ је као искушење и највећа препрека у процесу индивидуације на путу приближавања Богу био он сам.

Функција самокритике

Савина самокритичка строгост оцртава његову тамну страну када пише о себи, својим слабостима и манама. У „Карејском типикју” он вели: „Стога ја, од свију последњи и грешнији, свугда слаб и тром на подвизавање духовно...”¹¹ У „Хиландарском типикју” најпре пише: „Зато и ја грешни и лени и последњи од свију монах Сава”,¹² а затим истиче: „Ја многогрешни и увек тром на подвизавања духовна бих у манастиру нашем свете Владичице и Богородице Наставнице наше...” и признаје: „И помислих: када са вама у манастиру пребихах хотећи вас сабрати или послужити вам, и из

се аутентичним преносом онога што је Сава тада рекао сматра Доментијанов исказ у житију о првом српском архиепископу. – Доментијан, „Живот Светога Саве”, 217–223. – „Беседа о правој вери”, у књизи *Свети Сава, Принц и њосветишељ*, Светигора – Новости, Цетиње – Београд 2006, 61–63.

¹¹ Свети Сава, „Карејски типик”, *Сабрани списи*, Просвета – Српска књижевна задруга, Београд 1986, 37.

¹² Свети Сава, „Хиландарски типик”, исто, 44.

љубави према вама заборавих своја премнога прегрешења што их учиних према Богу, и поразмислих у себи да већ треба да размислим и о својим сагрешењима.”¹³ У „Житијама светога Симеона Немање” самокритички говори о свом бекству на Свету Гору којим је повредио родитеље. О себи говори: „Јер овај као млађи међу својом браћом и најмлађи, и, просто рећи, видевши немоћ своје природе и умножење грехова својих, учини као блудни син, оставивши доброга оца и господина, и блажену матер госпођу своју, благородну, нећу казати браћу, већ господаре своје, и обнажи све безумљем својим.”¹⁴ Док се у „Карејском типик” потписао: „Од свих последњи, Сава грешни”,¹⁵ у време састављања *Законојравила*,¹⁶ зборника закона и правила за уређење свих области живота у држави, потписивао се као „Недостојни и лењи и худи монах Сава”.

Иако представљају ритуалну форму монашке скромности, наведене Савине речи којима говори о себи као о многогрешном, недостојном и худом монаху, последњем од свију и увек слабом и лењом на духовно подвизање, имају и психолошку функцију његовог самокритичког односа према својим греховима и манама. Означивши себе худим као лошим, рђавим и злим, он упућује самопрекор којим себе куди и грди. Ове искрене речи изражавају реално осећање човека који се суочио са својом сенком, психолошким негативитетом у којем је препознао препреку за даљи развој своје личности. Будући да је од адекватног односа према тој сметњи зависио његов даљи духовни напредак, успео је да одоли искушењима тог негативитета и да га преобрази у његову супротност.

Сагледавањем Савиног развоја у контексту индивидуационог процеса може се уочити да је монашким целибатом он успешно разрешио и однос према својој аними и преображени несвесни аспект своје психичке другополности ставио у функцију њеног свесног контролисања. У даљем изграђивању себе као целовите, кохерентне личности, која не подлеже искушењу лицемерја, усагласио је и своју персону, маску коју свако носи у комуникацији са другима, са својом суштином. Искреност у тој комуникацији била је чинилац усклађивања његове персоне између захтева средине и његових индивидуалних потреба. Како су те потребе изражаване тежњом да помогне другима, улоге које је преузео биле су у складу са циљевима које је часним средствима настојао да оствари.

¹³ Исто, 85.

¹⁴ Свети Сава, „Житије светог Симеона Немање”, исто, 107.

¹⁵ Свети Сава, „Карејски типик”, 40.

¹⁶ *Законојравило*, познато и под називима *Номоканон* и *Крмчија*, објављено је у преводу Миодрага Петровића са црквенословенског на српски као *Законојравило Свейгоа Саве*, Историјски институт, Београд 2005.

Преображај негативитета

Са новим монашким идентитетом Сава није потиснуо и заборавио Растка који је указивао на важност световних послова, попут организовања државе, које је требало обавити и омогућити успешно функционисање образовања, здравства и судства као њених важних институција. Овладавши и силом колективно несвесног, означеном као мана личности, Сава се потврдио као културни херој који је остварио и највиши степен своје индивидуације и постигао своје дубље обожење. Од свих Срба хришћана, Сава се својом ортодоксијом и ортопраксијом највише приближио Богу, постао оличење идеалног хришћанина и својим понашањем потврдио важност божанског принципа добра и љубави. Постао је јединствена личност која се искреном и правом вером упутила ка јаству као свом божанском средишту. Како се овај психолошки процес није одвијао само спонтано и несвесно већ и свесно, резултат је целовита, усаглашена и хармонизирана личност која се одликовала самоконтролом и зрачила унутрашњом духовном снагом чије је исцртавање било благотворно и подстицајно за друге.

Вером изоштрена свест о тамној страни своје личности осветлила му је пут обележен успешном борбом против себе. Када је победио и преобразио свој негативитет, могао је да поведе и успешну борбу за добро у тадашњем свету и за свој народ. Само је таква личност која је превладавала и највећа искушења и остварила највећи степен самоусаглашености могла да искаже своју благотворну етичку и духовну снагу. Чињењем чуда, као што су излечења тешко болесних,¹⁷ Сава је као игуман Студенице потврђивао вредност свог духовног искуства исцелитељском моћи која је била од користи другима.

Односом према свом негативитету, тамној страни своје личности, Сава је настојао да уклони препреку на путу свог подвигавања, духовног и моралног усавршавања. Доследан Христовом учењу, увидео је да се не може бити лицемер на том путу и очекиваним позитивним делима скривати свој психолошки негативитет. Психолошки означен као сенка, сопствени негативитет је највећа човекова непознаница, па зато и његова спознаја значи могућност потпунијег самосагледавања на путу стицања истине о себи. Означен као сметња у процесу духовног и моралног усавршавања, тај негативитет се показује као битан чинилац стварања неадекватне слике о другима, јер оно што није спознато и исправљено у себи пројектује се и приписује другима. Упозоравајући да због брвна

¹⁷ Доментијан, „Живот Светога Саве”, 197.

које не осећа у свом оку човеку засмета трун који примети у туђем оку (18),¹⁸ Исус указује на механизам човековог подлагања искушењу свог негативитета.

Имајући у виду ове смернице, Сава указује на важност осветљавања скривеног, што се као сумњиво настоји сачувати у тами. Зато и истиче важност одвраћања од чињења таквог морално проблематичног дела: „Него одвраћамо вас и од тајног тамног дела и непознатог, да не кажем и украденог. Зар није тамно дело које се чини скривено?“¹⁹ Потреба да се осветли то скривено, као потенцијал негативитета, мотивисана је дубљим разлозима менталног, душевног здравља, које се одржава исповедањем као превентивом од душевног пропадања. Упоређујући ту потребу са односом према физичким ранама, Сава вели: „Као када неки болесник или који има ране, и сакрива их од лекара, тешко долази до здравља, тако ће и много теже доћи до здравља душе онај који се не исповеда“.²⁰ У том контексту се и огледа важност исповедног признавања својих мана и грехова као рана које се откривањем не погоршавају.

Знатно важније од самог уочавања свог негативитета је одлучност у спречавању његовог испољавања које показује човекова немоћ. Активност усмерена у савладавању те немоћи може имати привремени ефекат потискивањем негативитета, али се трајни успех постиже његовим преображајем. Тај успех остварује онај који бдењем над собом и својим манама успе да укрепи своју немоћ²¹ и дође до задовољства као плода свог труда.²² Међутим, највећа вредност овог искуства није у личном задовољству, већ у његовом значају који има и за друге као одређени примењиви образац који остаје и након живота појединца.²³ Несумњиво је да је овај резултат личног Савиног искуства у процесу индивидуације постао важан не само за Србе као појединце и као колектив већ и за припаднике других хришћанских народа на њиховом путу изграђивања свог духовног идентитета.

Очеве поуке

У Хиландару Сава добија очеву подршку у дефинисању свог животног усмерења правим путем. Иако је био духовни отац своје

¹⁸ „Свето Јеванђеље по Матеју“: 7, 3; „Свето јеванђеље по Луки“: 6, 41, *Нови завјет Господа нашег Исуса Христа*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1984.

¹⁹ Свети Сава, „Хиландарски типик“, 58.

²⁰ Исто, 55.

²¹ Свети Сава, „Карејски типик“, 37.

²² Исто, 39.

²³ Свети Сава, „Хиландарски типик“, 46.

оцу, Сава је могао од њега да научи практичну животну мудрост и њоме обогати своју ортопраксију. На опасност скретања с правог пута, као највећег искушења, указао је Стефан Немања приликом повлачења с престола када је упозорио своје синове и наследнике речима: „На свим својим путовима знајте да прави буду путеви ваши и ноге ваше неће се спотицати”.²⁴ Као монах Симеон, он ће у Хиландару, у тренутку када почиње да побољева, дати важну поуку свом сину Сави: „Очи твоје нека право гледају и веће твоје да мигом указују на оно што је праведно. Право ходи ногама својим и испољавај путове своје. Не скрећи ни десно ни лево, јер путове које су десно зна Бог, а они с лева су развраћени. А ти учи оно што је право, а хоћење твоје у миру да буде”.²⁵

Обраћајући пажњу на значај правог пута, отац ће сину дати изричито упозорење које ће добити тестаментарни значај и снагу аманета последњим речима упућеним са болесничке постеље, које наглашавају благослов и молитву Богу да му подари уместо земаљске благодети милост и царство небеско: „...и нека исправи пут течења твога, којим раније од мене потече, имајући нераздвојну са собом, овде и тамо, моју иако грешну, молитву!”²⁶ Превладавши монашка и потоња искушења странпутица, Сава је остварио свој креативни и духовни потенцијал као одговор на божански изазов и идући правим путем постао оно што јесте. Молитвом и постом успоставља непосредну комуникацију са Творцем, а тиме остварује највиши смисао свог постојања. Како пређени пут и стечено искуство добијају своју праву вредност уколико постану битни за друге, Савин пут индивидуације показује своју важност за одређење нашег правог колективног пута на којем је светосавље постало чинилац српског националног идентитета.

Повратак у Србију

Монах Сава није чекао долазак бољег времена, већ је чинио оно што је најбоље да се оно створи. У том контексту је потврђивао свој

²⁴ Свети Сава, „Житије Светога Симеона Немање”, 102.

²⁵ Исто, 110. – У оквиру новозаветног учења о демонском значењу леве, а божанској конотацији десне стране у „Светом јеванђељу по Матеју” стоји: „Тада ће рећи и онима што стоје с леве стране: идите од мене, проклети, у огањ вечни приправљени ђаволу и анђелима његовим”, Матеја: 25, 41. У Светом јеванђељу по Луки божанска десна страна је дефинисана стихом: „Од сада ће Син човечји седети с десне стране силе Божије”, Лука: 22, 69. *Нови завети Господна нације Исуса Христа*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1984. – Позитивно значење десне, а негативно леве стране изражено је и у српској народној традицији. – С. Зечевић, „Десна и лева страна у српском народном веровању”, *Гласник Етнографског музеја*, 26, Београд 1963.

²⁶ Свети Сава, „Житије Светога Симеона Немање”, 111.

став о човеку као креатору времена и ствараоцу своје будућности. Његове мисли, речи и вера посведочени су његовим делима. Док је био у Хиландару, Сава преиспитује свој однос према сопственој земљи, народу и култури. Одлучује да се посвети раду на уздизању верске културе, сматрајући то својим духовним задатком. Међутим, преча од свих била је потреба за обезбеђењем животне сигурности у тада историјски узбурканом времену. Због неизвесности која је након крсташког освајања Цариграда 1204. године завладала и на Светој Гори, браћа Стефан и Вукан, који су свој сукоб окончали помирењем те године, позивају Саву да са очевим моштима дође у Србију и у њој нађе потребан мир.²⁷ После осам година од очевог упокојења, Сава отвара његов гроб и са његовим нетрулежним телом креће на пут. У Хвосну,²⁸ у северном делу Метохије, сачекала су га браћа са којом одлази у Студеницу, где ће те 1207. године у својој задужбини Симеон добити место свог трајног починка. Својим благословом Сава ће над очевим моштима трајно помирити своју браћу.²⁹

Доследно се придржавајући, у молитви и у животу, божанског принципа љубави и добра, Сава је, спознавши вредност божјег мира, који се не намеће силом већ поштовањем хришћанског принципа љубави, настојао да га учини присутним и код других. Доласком у Студеницу, он постаје игуман овог манастира, у којем је успешно својом духовном моћи лечио тешко болесне и на многе начине помагао људима. Међутим, промењене околности након пад Цариграда налагале су и одлучније понашање у циљу остварења српских државних и црквених интереса. Сава се 1217. године враћа на Свету Гору и захваљујући својим дипломатским способностима успева да од Васељенског патријарха и никејског цара добије 1219. године аутокефалност Српске православне цркве, а да он буде њен први архиепископ. Зато ће се трон Српске православне цркве и назвати његовим именом. Добијањем тражене круне од папе 1217, крунисао је исте 1219. године у Жичи свог брата Стефана, који је постао првовенчани краљ Србије. Свој културни, духовни и правни врхунац српска средњовековна држава досеже захваљујући дубоким

²⁷ Исто, 116.

²⁸ Исто, 117.

²⁹ Иако тај чин није довео до успостављања традиције помирења међу најближим сродницима који су сукобима и борбама за престо обележили историју Немањинке Србије, у сутону ове средњовековне државе њен владар, деспот Стефан Лазаревић, пише значајно дело „Слово љубве“, намењено брату Вуку, са којим жели да се помири. Указујући на љубав као основу и смисао постојања, писац истиче божански принцип помирења у превазилажењу сваког међуљудског сукоба, а у овој песми у прози, снагом ослобођеног потенцијала, дошао је до изражаја светосавски дух помирења.

и сигурним темељима које је поставио Свети Сава, а који и данас представљају основу за просперитетну и извеснију будућност. Његово дело је оличавало остварену културну вредност која је постала и чинилац српског националног идентитета. Несумњиво је једно од тих великих дела и законско уређење државе и цркве.

Правно утемељење државе

Иако припремано раније, *Савино Законоправило*, *Номоканон* или *Крмчија*, настало је као приређен текст после добијања аутокефалности српске цркве. Оно је ауторска рецепција византијског грађанског закона и црквеног права, компилација световних и црквених норми, које је архиепископ Сава превео и прилагодио друштвеним и културним приликама у Србији. Овај зборник закона и правила је регулисао живот у држави, а прописима је дефинисао понашање појединаца који имају одређене функције у државним институцијама. Законправило је постало основ правног уређења српске државе и цркве, и први српски правни акт написан на народном језику. На овим правним темељима Србија је достигла врхунац свог развоја у време Душановог царства и доношења *Законика*.

Видевши у народним веровањима и обичајима Срба духовни потенцијал који се може хришћански преобразити, Сава је то и учинио са појединим дотадашњим обредима. Док је *Номоканоном* правно регулисао државне и црквене институције, *Малим Номоканоном*, названим *Номоканонцем*, дефинисан је толерантан однос према народним обредима и веровањима који је омогућио њихову синтезу на вишем степену хришћанске, религијске општости. Тако је и потреба за заштитником домаћинства добила у хришћанском свецу карактеристичан обред крсне славе који је, као више од обичаја, постао битан чинилац српског националног идентитета. Сава се није жестио на елементе паганског поводом слављења породичног заштитника, већ је прослављање крсног имена саобразио духу и форми хришћанске бескрвне жртве и тиме је од крсне славе створио установу битног националног обележја. Утврђеним практиковањем његовог слављења створен је обредни образац на основу којег су Срби прослављали свог свеца заштитника.

Посвећена првенствено заштитнику породице, крсна слава је изражавала припадност Христу и његовој цркви, породичним окупљањем у освећеном дому. Суштина крсне славе је у слављењу Бога, а породични светац заштитник је само посредник у обреду у литургији, молитви, причешћу, покајању, посту. Традиција преношења овог обреда са генерације на генерацију исказивала је свест о православном континуитету као чиниоцу националног идентитета.

Име српског православља

Имајући у виду Савин допринос у организовању првих школа и болница у оквиру манастира, као и траг који је оставио својим књижевним радом, српско просветитељско православље се најадекватније може означити као светосавље. Духовна светлост те традиције потиче из исцеливања саме уцелињене и кохерентне Савине личности, изграђене на принципу самоодрицања до саможртвовања због највиших духовних начела и остварења интереса и добробити свог народа. Због дубоких корена Савиног дела у српској култури, његове улоге и значаја за утемељење српске државе, успостављање културне и духовне традиције која је исказала свој значај како у време вековног ропства, тако и приликом обнове српске државе у 19. веку и формирања новог културног и националног обрасца који је у наредним деценијама утврдио српски национални идентитет, светосавље је постало духовна основа верујућег српског народа.

У периоду између два светска рата, тридесетих година, дело и учење Светога Саве је узето као основа и оријентир српске богословске мисли и духовности изражених у делима Николаја Велимировића и Јустина Поповића. Тада је светосавље протумачено у контексту потребе за духовним профилисањем националне православне баштине оличене личношћу и делом највећег српског светитеља као одбрана од унијаћења. Међутим, исказивање повишене свести о њеном значају именовањем већ постојеће духовне традиције у српском народу не значи да је она тада и започела. Светосавље је постојало и до тада, а његово дефинисање као филозофије живота³⁰ само је освестило и на нов начин исказало и до тада присутне духовне вредности које је својом личношћу и делом утемељио највећи српски светитељ и просветитељ. У време када се тако говорило о светосављу, само су освешћени његови знатно дубљи корени који представљају основ српског духовног и националног идентитета.

Доследна и принципијелна примена хришћанских и православних вредности исказана је у личности и делу Светога Саве, па светосавље не може бити никакав етнофилетизам којим се поистовећује црква са једном нацијом. То је несумњиво духовна јерес, како је и утврђено на Цариградском сабору у 19. веку.³¹ Универзализација

³⁰ Јустин Сп. Поповић, *Светосавље као филозофија живота*, б. и., [Њујорк] 1953.

³¹ Хришћанство укида дотадашње националне и социјалне разлике. Апостол Павле вели: „Јер који се год у Христа крстите, у Христа се обукосте. Нема више Јудејца ни Јелина, нема више роба ни слободнога, нема више мушког ни женског, јер сте сви један (човјек) у Христу Исусу”. – Посланица Галатима, 3:

вере не укида хијерархију вредности и потребу да се сходно сопственој традицији и култури људи упућују ка Богу. У свим молитвама светитељи се истичу као заступници верујућих пред Богом и обраћање њима значи да се њиховим посредством приближавају њему.

Светитељски лик Светога Саве је неодвојив од његовог дела, па је светосављем и одређена филозофија живота која омогућује појединцу и колективу хришћанско духовно и етичко самопотврђивање. Имајући у виду да је Свети Сава средиште и детерминанта српске културе, светосавље је само адекватан назив за српски културни код. Доказ о живој духовној традицији коју је својом личношћу и својим делом успоставио највећи српски светитељ показали су српски устаници у Банату 1594. године, када су своју борбу за ослобођење од Турака обележили заставама са његовим ликом. Верујући да из ропства могу да изађу вођени племенитим идејама свог највећег свеца, исказали су и практичну вредност светосавља. После више од три и по века од његовог упокојења, Свети Сава је био за Србе жив а његова традиција основ њихових слободарских тежњи и њихова битна идентитетска одлика. Спаљивањем његових моштију на Врачару Турци су покушали да се освете српском народу и његовом највећем светитељу због овог устанка, али ни тај варварски чин није уништио српског свеца, већ је само подстакао да из пепела, попут феникса, васкрсне његов дух, који у светосављу синтетише и оличава његову личност и његово дело. У том духу је исказана моћ колективне и индивидуалне самообнове.

Светосавско наслеђе и жива светосавска традиција доказују да светосавље представља историјску и духовну вертикалу као најбитније идентитетско обележје српског народа.³² Оно је духовни стожер српског православног идентитета и интегришући чинилац Срба на Балкану. Светлост светосавља обасјала је у 18. веку својом духовношћу и далеки Исток као свој крајњи географски домет. Иако је Свети Сава присутан у Русији и два века раније, јер је Иван IV Василевич Грозни, поучен од своје баке, Ане Јакшић Глинске, о Светом Сави, наредио да се у Архангелском саборном храму Кремља из поштовања према њему живопише његов лик, захваљујући грофу Сави Владиславићу Рагузинском подигнут је 1717. године

27, 28, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд 1984. – Иако су са хришћанством укинута национална обележја, из потребе комуникације апостола са народима које је требало да упознају са новом вером спустио се на њих у педесети дан по Васкрсењу и десети дан по Вознесењу благодат Светог Духа да су могли да говоре њиховим језицима.

³² Вања Глишин, „Светосавље као везивна нит постојања и историјског трајања”, *Српска јолићичка мисао*, 67, Београд 2020, 389–390.

на тадашњој граници Русије и Кине, а данашње Монголије, град са именом Светога Саве у којем је изграђена и црква посвећена највећем српском светитељу.³³

Оспоравање светосавља

Попут свих других вредности, и вредност светосавља потребно је увек освајати, што значи учинити суштински присутном у животу колектива и појединца. Игнорисање, оспоравање и негирање те вредности обележавају и највећа искушења српског народа којима су појединци повремено подлегали. Према неумитној логици, као што се усавршавањем и досезањем већих духовних висина увећавају и искушења, опасности поништавања остварених доемата и достигнутог степена развоја, тако су се и лик и дело највећег српског светитеља нашли на удару људског негативитета и тамне стране човекове природе. Као што и Бог има свог супарника, тако и удаљени од Бога добијају посебну демонску снагу да оспоре оног који му се највише приближио. Свети Сава и његово дело су клеветани и омаловажавани, што се може тумачити, али не и оправдати, деловањем националног самонихилизма који је током историје добијао различите форме, од паганских сенки у време слабљења хришћанства до комунистичких оптужби и данашњих самопоприцања националних вредности.

Најтрагичније у таквом негативном одређењу је одбацивање и демонизовање драгоценог духовног наслеђа као темеља очовечења појединца и колектива. То наслеђе могло би много да помогне данашњем појединцу у налажењу потребне духовне и животне снаге у преображају сопственог негативитета за морално усавршавање и креативно самопотврђивање стеченом способношћу да се вине до највећих духовних висина. Како однос према тој вредности претпоставља слободу, јасна је порука да ко не жели да га обасја проверена духовна светлост, заслепљен другим светлима, упркос свом виду, живеће у мраку. Уместо адекватне рецепције тих вредности, увек нови варвари настоје да их оспоре и пониште. Напади на Светог Саву и светосавље, због наводне опасности од њих, под оптужбом за угрожавање националног идентитета, понавља се насиље над највећим српским светитељем и његовим учењем. Показало се да је ослобађање од Светога Саве водило у духовно ропство једноумља и стварање комунистичког култа лажног бога. Негативан однос према Светоме Сави потиче из неразумевања

³³ Подигнут и у част Свете Тројице, град је назван Тројицко-Савск, али је после револуције преименован и од 1934. године се зове Кјакhta.

његове личности и несхватања значаја његовог дела, а њихово оспоравање је израз незнања оних духовних вредности које имају универзалну етичку и хуману вредност. Показује се да управо те вредности могу помоћи и рушитељима светосавља да постану бољи људи и остваре виши степен своје индивидуације.

Схватити вредности светосавља значи бити достојан личности и дела нашег највећег свеца. Значај Светог Саве у српској култури је знатно већи од сваког парцијалног сагледавања и тумачења. И управо та реалност која се простире изван границе рационално појмивог и прагматичног света дефинише вредност светосавља, чије свевремено и надвремено исијавање представља и поуздан духовни оријентир. Трајуће духовно и културно наслеђе је светло које је и данас путоказ за излаз из актуелних невоља. Светосавље је свето завештање једног значајног, импозантног духовног искуства отвореног према сваком који својим животним подвигом и добрим делима настоји да се потврди.

(Светосавска беседа изговорена у Матици српској, 26. јануара 2026. године)